

Fontes

Buzogány Dezső*

Kolozsvár

A református egyház vendégeinek és külföldi teológiai hallgatóinak megfigyelése Romániában, a 20. század második felében. III.

Esettanulmány.

Franz Bos esete a Titkosszolgálattal

Secret Police Watching the Guests and the Foreign Students
of the Hungarian Reformed Church in Romania at the End
of the 20th Century. III.

Franz Bos and the Secret Police.

Abstract

We have chosen the case of Franz Bos as a case study because all the methods which the Secret Police has used for surveillance, including harsh or intensive inspection at border checkpoints, detailed reports by agents, admonition, use of technical equipment, shadowing, etc., can be found to have been applied in his case.

Keywords: Hungarian Reformed Church, the history of the church in the second part of the 20th century, Communist Secret Police, Dutch students during the Communism in Romania.

---

* Buzogány Dezső (Szederjes, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a BBTE Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramon vett részt az AEÁ-ban (1992–1993). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója, létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szoulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEÁ-ban és Európa országaiban; a MTA Köztestületének tagja, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Teológia és Egyháztörténet Szakosztályának elnöke, a National Geographic Társaság tiszteletbeli, és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja, a *Református Szemle* felelős szerkesztője; a hazai Oktatásügyi Minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt 3 egyháztörténeti sorozatot (csaknem 30 kötet): *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek*, *Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok*, *Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania*.

Franz Bos személyét azért választottuk bemutatásra, mert esetében megtalálható a titkos rendőrség munkamódszerének valamennyi eleme: a szigorú határellenőrzéstől a részletes ügynöki jelentéseken, figyelmeztetésen és a több irányú technikai eszközalkalmazáson át egészen a nyomkövetésig.

A forrásul szolgáló iratcsomó

Franz Bos megfigyelési dossziéja a Szekuritáté Archívumát Vizsgáló Nemzeti Tanács (Consiliul Național Pentru Studierea Arhivelor Securității – CNSAS) levéltárában található I–235423. sz. alatt, és 93 számozott lapot tartalmaz.

Az iratcsomó anyaga nincs időrendi sorrendbe állítva, rendezetlenül dobálták össze, ezért nem áttekinthető és jelentősen megnehezíti a tájékozódást. Az iratok tartalma rendkívül változatos, az alábbiakban pedig fény fog derülni néhányuk jellegére is. A dosszié bemutatását nem az abban összegyűjtött iratok keletkezésének sorrendjében végezzük, hanem témakörök szerint, ugyanis az az elsődleges célunk, hogy felvázoljuk az Állambiztonsági Szolgálat (ÁBSZ) megfigyelési módszerét, nem pedig a példaként kiragadott személy tevékenységének időrendi bemutatása. Az iratgyűjtő anyagát kiegészítettük más forrásokból származó dokumentumokkal is, természetesen csak abban az esetben, ha azok Franz Bosra vonatkoznak.

Szigorú határellenőrzés

A bukaresti 0200 sz. katonai egység 1982. február 17-én telexértesítést kapott a Belügyminisztérium kolozsvári székhellyel működő megyei felügyelőségétől. Ebben szigorú vámvizsgálat elrendelését kéri Franz Bos holland református lelkész be- és kiutazása esetére, ugyanis ellenőrzött és visszaigazolt értesülés birtokában vannak arról, hogy Franz Bos holland református lelkész 1982. február 18–25. közötti időszakban látogat el Kolozsvárra, és Romániára nézve ellenséges propaganda-anyagot tervez ki- és bejuttatni a határon. Kéri ugyanakkor, hogy a vizsgálat eredményéről alkalmas időben tájékoztassák az ÁBSZ kolozsvári felügyeletét. A kérést a titkosszolgálat megyei inspektorátusának vezetője, Oprea Ioan ezredes szignálta.¹

Az iratcsomó nem tartalmazza a megkeresett bukaresti katonai egység válaszlevelét, de későbbi, 1985. július 17-én kelt dokumentumokból megtudjuk, hogy a szigorított határellenőrzés megtörtént, és a Titkosszolgálat 30 olyan könyvet kobozott el tőle, amelyeket történelmi tartalmuk miatt nem tartott kívánatosnak, mert azokat – úgymond – „a Horthy-korszakban” publikálták.² A titkosszolgálat kifogástalan szakmai teljesítményt mutatott fel ebben az esetben: előre kiderítette a holland lelkész tervét, a határellenőrzés során pedig leleplezte őt, és így eredményesen zárhatta le a hírszerzési akciót.

¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS) I–235423. 30.

² ACNSAS, I–235423. 1.

A megintés

A meghíúsított könyvszállítási próbálkozás után Ungvári József alezredes fogalmazott meg ajánlatot Franz Bos megintésére.³ Indoklása többretű: 1980 után ellenséges magatartást kezdett tanúsítani az ország ellen; 1982-ben ellenséges tartalmú könyveket akart bejuttatni az országba Magyarországról; a római katolikus egyházzal kapcsolatos iratokat próbál meg kicsempészni az országból, azt állítván, hogy „most van a legjobb alkalom ezeket elhelyezni [ti. külföldön]”; jelen pillanatban pedig épp tájékoztató írásokat állít össze a hollandiai egyházi sajtónak. Ezért hát azt kéri, hogy felettesei egyezzenek bele az általa javasolt megintésbe, amelynek helyszínül a megyei útlevélosztály irodahelységét választotta. A megintés tartalmát illetőleg ezeket javasolta: róják fel neki, hogy ellenséges cselekedeteivel és viselkedésével nem tanúsít baráti magatartást Románia iránt; hívják fel a figyelmét arra, hogy tartózkodjék minden államellenes cselekedettől; figyelmeztessék, hogy amennyiben nem hagy fel államellenes cselekedeteivel, más törvényes eszközt is felhasználnak ellene; a megintésen legyen jelen Oprea Florin, az I/B ügyosztály vezetője és Ungvári József alezredes.

A megintés, amint ezt a kezdeményező tiszt lapalji bejegyzése is tanúsítja, meg is történt 1982. február 14-én. A célszemély ekkor

„[...] helyes magatartást mutatott; ígéretet tett, hogy ezután tiszteletben fogja tartani az állam törvényeit. A megintésre az útlevélosztályon került sor, jelen volt Craciun F. alezredes és Ungvári J. alezredes.”⁴

A komplex megfigyelés előkészítése

Mielőtt a jelentések rövid ismertetése alapján ejtenénk szót tartalmi jelentőségükről, szánjunk néhány mondatot a megfigyelés előkészítésére.

A határellenőrzésre okot adó könyvszállítmány csak egy volt a megfigyelést elindító okok közül. Ennél sokkal fontosabb volt annak háttere. Ugyanis a Titkosszolgálatnak értesülése volt arról, hogy Franz Bos Magyarországon, bizonyos személyek hatására, Romániával ellenséges magatartást alakított ki. Továbbá arra gyanakszanak, hogy látogatásának információgyűjtés a célja, amelyet többnyire a magyar lakosság körében kíván elvégezni. A Titkosszolgálat számára talán az volt a legfontosabb információ, hogy Franz Bos nemrég olyan lelkészi állást foglalt el Hágában, amelynek köszönhetően személyes kapcsolatba került a holland állam legmagasabb méltóságaival.⁵ A legsúlyosabb ok természetesen az volt, hogy feltételezésük szerint Franz Bos a Holland Hírszerző Szolgálat ügynöke.⁶ Mindez igen komoly megfigyelési előkészületet tett szükségessé, éspedig a következőket:

³ A megintés gondolatának megfogalmazódását MEDEȘAN ügynöknek 1982. január 18-án készített jelentése aljára jegyezte fel, ahol a dokumentumokban először kerül elő konkrétan is a kérdés. ACNSAS, I–235423. 29.

⁴ ACNSAS, I–235423. 31–31 verso.

⁵ ACNSAS, I–235423. 1–2.

⁶ ACNSAS, I–235423. 71–73.

1. a Szolgálat III. Igazgatósága, vagyis a kémelhárítás területiális felügyeletének segítségével fel kell deríteni a Brassó, Szeben, Fehér és Maros megyében lévő kapcsolatait;
2. az I./B Felügyelőségének ellenőriznie kell viselkedését egész Románia területén;
3. a megbízott tiszt követni fogja őt, és igénybe véve a megyei Felügyelőségek segítségét, nagy alaposággal kísérik a célszemély minden lépését, és valahányszor szükséges, mozgó technikai eszközöket használnak;
4. a Protestáns Teológiai Intézet vendégszobájába lehallgató készüléket szerelnek be;
5. a célszemélyt úgynevezett „S” bel- és külföldi ellenőrzési eljárás alá vonják (a levelezés ellenőrzése);
6. kapcsolatai felderítésére az „F” módszert (nyomkövetést) és a titkos házkutatást fogják alkalmazni.⁷

A tervezetet Mocan Viorel kapitány készítette, ezt pedig a felügyelőség és a III. (kémelhárítási) szolgálat vezetője, Vulcan Filitaş hagyta jóvá 1985. július 17-én. A megfigyelt külön fedőnevet is kapott a következő évi látogatásra: „BRADU”.

Tekintettel arra, hogy Franz Bos ezennel szállodában szállt meg, ellenőrzése egyszerűbbnek bizonyult. A korábban alkalmazott teljeskörű megfigyelést ez esetben is alkalmazták, viszont azzal is kiegészítették, hogy három megnevezett ügynököt is ráállítottak. Nekik kellett kideríteniük a célszemély kapcsolati körét és látogatásainak programját. A tervezetet kidolgozó kapitány eredetileg a célszemély „pozitív befolyásolását” is el akarta végeztetni a három megnevezett ügynökkel, de a vezető áthúzta a kapitány ilyen vonatkozású javaslatát, és ezt írta mellé: „nem foglalkozunk a pozitív befolyásolással”. Ugyanakkor alapos vámvizsgálatot is kértek a Belügyminisztérium bukaresti katonai egységétől a célszemély kiutazása esetére.⁸ Emellett fennmaradt még egy kézírásos megfigyelési tervezet is, amely az elmondottak szerint ugyancsak a komplex megfigyelési módszert kezdeményezte.⁹

Lehallgatás

„SONIA” ügynök 1985. május 5-én kelt jelentésének végére a Felügyelőség egyik ezredese két nappal később ezt a megjegyzést írta: a tartótiszt „készítse el a szükséges előterjesztést TO eszközök beszerelésére”. Ennek határideje május 15. volt.¹⁰ Erre nézve alapos tervezet is készült, amelynek fontos eleme volt az operatív technikai eszköz, vagyis a lehallgatókészülékek alkalmazása. Nemcsak a vendéglői asztalt mikrofonozzák be, „hanem más helyet is, ahol várhatóan beszélgetni fognak és ezt a lehetőségek megengedik”. Ez esetben IDEB, vagyis szárazelemmel működtetett lehallgatókészüléket használtak. Az akció felelőse

⁷ ACNSAS, I-235423. 1–2.

⁸ ACNSAS, I-235423. 2–2 verso.

⁹ ACNSAS, I-235423. 3 verso.

¹⁰ ACNSAS, I-235423. 55 verso.

Mocan Viorel, a „III. szolgálat”, vagyis a kémelhárítás kapitánya volt, akinek fel kellett vennie a kapcsolatot a belső hírszerzés munkatársával, Ungvári József alezredessel.¹¹

„EUGENIA” ügynök 1985. december 24-én kelt jelentésében arról ír, hogy Franz Bos meglátogatta őt aranyosgyéresi lakásán, és hogy nemsokára, vagyis a következő év januárjában újra vissza fog térni konzultációra doktori dolgozata ügyében. Mocan Viorel tiszt pedig a következő megjegyzést fűzte a jelentéshez:

„Intézkedni fogunk, hogy a forrás lakására TO eszközöket szereljük be, hogy leellenőrizhessük Franz Bos és a holland doktoranduszok tevékenységét.”¹²

„SONIA” 1986. március 28-án írt jelentésének végére Mocan Viorel, a III. Igazgatóság kolozsvári szolgálatának tisztje azt jegyzi fel, hogy a célszemély tevékenységével kapcsolatosan hírszerzői adatgyűjtés gyanúja merült fel, ezért az előre eltervezett és jóváhagyott ütemterv szerint „komplex követési intézkedéseket” fognak tenni.¹³

Franz Bos 1989 áprilisában tett látogatásának idejére a Belügyminisztérium III. Igazgatóságának kolozsvári szolgálata ugyancsak IDEB rövidítéssel jelzett szárazelemes lehallgatókészülék alkalmazására kért engedélyt. A szolgálat vezetőjének űrlapot kellett kitöltenie, amelyet a megyei ÁBSZ főnökének, Ionița Nicolaenak kellett jóváhagynia. Ebben meg kellett neveznie a lehallgatási eszköz típusát, a használat időszakát és alapos indoklását.

A kémelhárítás Franz Bos és társa, Van de Meet Jacob tevékenységének programjáról és új kapcsoltaikról, tehát azon személyek neveiről szeretett volna tudomást szerezni, akikkel kapcsolatba kívántak lépni, és meg akarta tudni beszélgetéseik tartalmát is.¹⁴ A kolozsvári III. szolgálat ez alkalommal is jelezte a szigorú megfigyelés okát, hogy tudniillik felmerült a titkos hírszerzési tevékenység gyanúja.¹⁵

A jelentések

Az ÁBSZ jelentések alapján szerzett tudomást a látogatás egyik-másik részletéről.

„INCZE W.” 1978. október 5-én tett jelentés Franz Bos és felesége érkezésének napjáról: a megfigyeltek már október 2-án részt vettek a tanév megnyitására rendezett ünnepségen, és rosszul érezték magukat, mert senki sem foglalkozott velük. A jelentés végén ott áll a tartótiszt, Ungvári József őrnagy megjegyzése is, amelyben közli feletteseivel, hogy az ügynököt felkészítette arra, hogyan férkőzzék a frissen érkezett holland házaspár bizalmába. Cél: ellen-

¹¹ ACNSAS, I-235423. 2–2 verso.

¹² ACNSAS, I-235423. 56.

¹³ ACNSAS, I-235423. 57.

¹⁴ ACNSAS, I-235423. 91.

¹⁵ ACNSAS, I-235423. 93.

őrizni és pozitívan befolyásolni őket. A jelentést az ügynök a saját lakásán adta át a tisztnek.¹⁶

Egy évvel később, 1979. szeptember 20-án Péntek Árpád hivatali jelentésben (*raport protocolar*) írt tájékoztatást a holland nagykövetnek az Erdélyi Református Egyházkerület Püspöki Hivatalában tett látogatásáról. Ebben azt is közölte, hogy a nagykövet fél órát töltött a holland házaspár lakrészében, a Teológiai Intézet vendégszobájában.¹⁷

1979. december 15-én „CSOMA” ügynök számolt be arról, hogy december 8–12. között Franz Bos és felesége a Vallásügyi Államtitkárság (Departamentul Cultelor) engedélye nélkül látogatták meg hévízi, illyefalvai, dálnoki és sepsiszentgyörgyi gyülekezeteket.¹⁸

„IMRE” ügynök 1980. február 18-án jelentette, hogy a holland házaspár Bukarestbe látogatott február 12–15. között, és felkereste a holland nagykövetet, ennek meghívására.¹⁹

1980. május 16-án „KIS” ügynök említi meg Franz Bos egyik kellemetlen tapasztalatát, amelyet a magyar konzulátus épülete előtt szerzett. A jelentés alapján tudomást lehet szerezni arról is, hogy a tartótiszt felkészítette az ügynököt, hogy pozitívan befolyásolja a célszemélyt, továbbá:

„[...] vegye rá, hogy amikor hazatér, közöljön cikket az egyházi sajtóban megvalósításainkról, különösképpen arról a szabad vallásgyakorlatról, amelynek a hazánkban élő nemzeti kisebbségek örülhetnek.”

„KIS” tovább is kapcsolatot fog tartani a III. szolgálattal, mert nemsokára, július folyamán, 4 holland lelkész érkezik doktori vizsgára.²⁰

„SANDOR I.” arról tájékoztatja a Szolgálatot, hogy a célszemély elmondta neki kritikai megjegyzéseit az itteni teológiai oktatásról és az egyház azon gyakorlatáról, hogy nem tekinti egyenrangúaknak a női lelkészeket a férfakkal.²¹

„MEDESAN” ügynök 1982. január 18-án adta át jelentését a saját irodájában megjelenő, ezennel már alezredes rangra emelt Ungvári Józsefnek, s ebben azt közli, hogy a célszemély február 21–26. között fog doktori részletvizsgát tenni kutatóprogramja keretén belül, és az Astoria szállodában lesz majd szállása. Az állami szervek előtt (róvott múltja miatt) az alezredes igénybe kívánja venni a Belügyminisztérium bukaresti 0200 számú katonai egységének segítségét a határellenőrzéshez.²²

„BARTA” ügynök 1982. február 20-án jelentett a célszemélyről. Jelentésének két része van: az egyikben Franz Bos doktori vizsgájának ügyét fejtegeti, a

¹⁶ ACNSAS, I-235423. 4.

¹⁷ ACNSAS, I-235423. 3–4.

¹⁸ ACNSAS, I-235423. 9–9 verso.

¹⁹ ACNSAS, I-235423. 15.

²⁰ ACNSAS, I-235423. 15–15 verso.

²¹ ACNSAS, I-235423. 17.

²² ACNSAS, I-235423. I.d. a jelentéshez fűzött megjegyzéseit; 29.

másikban felsorolja kapcsolatait, és megjegyzi, hogy a nevezett lelkészek és teológiai hallgatók állandó kapcsolatot tartanak fenn vele, és monopolizálják ezt. A tartótszít megjegyzést írt a jelentés végére: a kapott információt két másik ügynökkel is ellenőriztetni tervezi.²³

„KIS” ügynök 1982. október 25-én tett jelentése Franz Bos és Juhász István találkozásáról szól, amely az amszterdami repülőtéren történt. Tudniillik Juhász István Amerikába utazott a Vallásügyi Államtitkárság igazgatójának, Iulian Sorinnak társaságában.²⁴

Amint korábban már említettük, 1983. február 19-én a tartótszít arról a beszélgetéséről tájékoztatta feletteseit, amelyet „IULIANO” ügynökkel folytatott a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. „IULIANO” jelentésének második részében arról tájékoztatta a tisztet, hogy Franz Bos holland lelkész, a Protestáns Teológiai Intézet doktorandusza 1983. február 8–16. között látogatta meg őt. Franz Bos doktori részletvizsgára érkezett az országba. Mivel itt olyan eseményről van szó, amely jelentős az általunk vizsgált személy tekintetében, újra idézzük az ide tartozó részletet:

„Bos viselkedésében bizonytalanságot és kételkedést tapasztalt, amelyet az ügynök vizsgálatával magyarázott, noha egészen alaposan elkészített vizsgaanyaggal áll elő. Utólag mondta el az ügynöknek, hogy zaklatott lelkiállapota azért alakult ki, mert látogatása egybeesett a bukaresti holland követség egyik munkatársának látogatásával, akit igen szigorúan követtek és ellenőriztek. Kezdetben úgy gondolta, hogy őt követik, de miután a követségi alkalmazott tájékoztatta őt a szálloda vendéglőjében, hogy nem ő a célszemély, és a szomszéd asztalra mutatott, megnyugodott.”²⁵

A Belügyminisztérium Brassó Megyei Felügyelőségén három iratot kelteztek 1984. március 19. dátummal, ugyanis a Kolozs megyei Felügyelőség a célszemély kapcsolatairól érdeklődött: az egyikben K. I. lelkész felől, a másik a szebeni C. C. professzor kilétéről, a harmadik pedig egy telefonszám tulajdonosáról.²⁶ A K. I. azonosítás igen-igen félresikerült, hiszen a Szolgálatnak csupán egyetlen nyugdíjas katonatisztet sikerült felhajtania ezen a néven, aki aligha lehetett a keresett református lelkész.

1984. március 6-án ugyancsak a brassói Felügyelőség jelentette Kolozsvárnak, hogy Franz Bos 1984. február 26-án szállt meg a Carpați szálló 240. számú szobájában és gyanús kapcsolatokat tartott fenn román állampolgárokkal Szeben, Kolozsvár és Nagyenyed városokból. Megemlíti azt is, hogy mikor tartózkodott még itt: 1982. július 3., 1983. február 4., 1984. február 25. A jelentést

---

²³ ACNSAS, I–235423. 32–32 verso.

²⁴ ACNSAS, I–235423. 34.

²⁵ ACNSAS, I–210099/8. 157. Sursa: „Iulian”. Data: 19. 02. 1983. Locul: Biblioteca Univ. Part.: lt. Col. Ungvari I–Nr 2416.

²⁶ ACNSAS, I–235423. 45., 46., 47.

megfogalmazó tiszt azt gyanítja, hogy adatokat gyűjt Hollandiának, és azt ajánlja, hogy vegyék alapos megfigyelés alá.²⁷

1985. május 5-én „SONIA” ügynök jelentett Kolozsváron a célszemély látogatásáról. Elmondja, hogy erdélyi tartózkodása alatt lelkészekkel találkozott, Hollandiában pedig előléptették Hága lelkészének. Igen érdekes a tartótiszt megjegyzése: az ügynökkel történt találkozáson részt vett a Titkosszolgálat helyi III. szolgálatának vezetője is, Vulcan Filitas alezredes, s ez arról árulkodik, hogy az ügynök lakása kiemelten fontos hely volt. A megjegyzésben egyébként a tartótiszt is utal erre: az ügynök „lakásán gyakran megfordulnak a református egyház jelentős személyiségei”.

1985. május 7-én újabb megjegyzés jelent meg „SONIA” jelentésén: Franz Bos igen széles körű kapcsolatrendszert épített ki Erdély különböző városai-ban, Hollandiában pedig előléptették a református egyház hierarchiájában. A kirendeltség vezetője, Vulcan Filitas ezért jegyzi „SONIA” jelentésére:

„Szükségesnek tartom, hogy Franz Bos igen komolyan vegyék szemügyre (să fie lucrat serios) minden lehetséges eszköz bevetésével és valamennyi olyan megye területén, amelyen kapcsolatot épített ki, hogy ki lehessen deríteni tevékenységét.”²⁸

„SONIA” következő jelentését csak azért említjük meg, mert benne van az a részlet, amely igen megmozgathatta a titkosszolgálat tisztjeinek fantáziáját. Ugyanis a jelentés azt közli, hogy a holland királyi család Franz Bos amszterdami templomába jár istentiszteletre.²⁹

A Belügyminisztérium kolozsvári Felügyelősége jelenti a Maros megyeinek, hogy 1986. szeptember 2-án a holland házaspár megszállt a Napoca szálló 316. szobájában és 4-én a Segesvár melletti Dánésre telefonáltak.³⁰ „SORIN” és „PEXA” szállodai alkalmazottak pedig további szállodai tartózkodásukról adtak hírt.³¹ Útjukról ekkor nyomkövető jelentés is született, amelyről majd a maga helyén szólunk.

1986. szeptember 8-án „IONESCU” ügynök jelentett, többek között Franz Bosról is.³²

1988. október 25-én „KIS” ügynök tájékoztatja a Szolgálatot arról, hogy Franz Bos és felesége október 2-án látogatta meg a Teológiai Intézet rektorát. Franz Bos arról tájékoztatta őt, hogy minden holland lelkésznek egyéves tanulmányi szabadság jár ötvenként. Ő ezt arra szeretné fordítani, hogy Nagyszébenben és Kolozsváron végezzen kutatást doktori értekezésének kiegészítése céljából. A tartótiszt azt közli megjegyzésében, hogy többek között

²⁷ ACNSAS, I-235423. 54–54 verso.

²⁸ ACNSAS, I-235423. 55–55 verso.

²⁹ ACNSAS, I-235423. 57.

³⁰ ACNSAS, I-235423. 58.

³¹ ACNSAS, I-235423. 59., 60–60 verso, ld. még 69.

³² ACNSAS, R-289591. Vol. 2. 1–4 verso.

„DOCTORANDUL” ügynököt is felhasználják arra, hogy kiderítsék Franz Bos kolozsvári kapcsolatait.³³

„KIS ISTVÁN” 1988. október 25-én adja át jelentését a tartótisztnek és afelelől ad tájékoztatást, hogy Franz Bos milyen terveket készített doktori dolgozata befejezése érdekében. Ungvári tartótiszt a jelentés végén megjegyzi, hogy többek között ugyancsak a „DOCTORANDUL” fedőnév alatt működő ügynököt fogja felhasználni Franz Bos kolozsvári kapcsolatai kiderítésére.³⁴

„DORU” ügynök 1988. november 7-én adja át sajátkezű jelentését Ungvári tartótisztnek a „C. Consignația” konspiratív találkozóhelyen. Jelentésében Ferenczi unitárius és Tóth Kálmán magyarországi református püspök méltatlankodásairól számol be. Voltaképpen Franz Bos tájékoztatását jelentette az Állambiztonsági Szolgálatnak, aki szerint Ferenczi egyik beszédében kifejtette, hogy holland diákok azért nem jönnek többé a Kolozsvári Teológiára, mert Hollandiában Románia-ellenes cikk jelent meg. „DORU” ügynök Tóth Károlylyal kapcsolatosan az egyik budapesti teológus szavait is továbbítja a Szolgálatnak az Erdélyből Magyarországra kitelepedő lelkészek megítéléséről. A tiszt két feladatot ad az ügynöknek: derítse ki Franz Bos és a holland turisták látogatásának valós célját és ezekről idejében jelentsen a „megegyezett módzatoknak megfelelően” (conform modalității stabilite), illetve vegye fel a kapcsolatot a magyarországi fiatal teológusokkal, hogy feltárhassa és megállapíthassa látogatósaik valós célját.³⁵

1988. november 17-én az ÁBSZ kolozsvári Felügyelőségének igazgatósága jegyzéket készített. A kirendeltség vezetője a következőt írta:

„BRADU nem járt Romániában 1987 óta. Amennyiben az elkövetkező hónapok során újra megérkezik, a tervezetben szereplő intézkedéseket kell alkalmazni. Ha nem jön, az akciót lezárjuk.”³⁶

Az ügyirat 1989 márciusában történt ellenőrzésekor Carac Őrnagy, a III. ügyosztály vezetője vázlatos jegyzetpontokat állított össze Oltean Gheorghe hadnagynak:

„Össze kell állítani Kolozsváron és a többi megyében kiépített kapcsolatainak névsorát. Megvan-e Franz Bos címe az „S” szolgálat külföldi levelezéseinek nyilvántartásában? Az I. számú szolgálattal ellenőrizni kell a Teológiai Intézetben lehetséges kapcsolatait (azt is, hogy tervez-e még utazást az országba), s amennyiben nincs kapcsolata, jelentést kell készíteni ajánlva a dosszié lezárását; kapcsolatairól összesítést kell készíteni az I. szolgálatnak, kiegészítve a piros csíkkal megjelölt kartonnal.”³⁷

³³ ACNSAS, I-234975. 36.

³⁴ ACNSAS, I-234975. 35 verso.

³⁵ ACNSAS, I-234975. 36–36 verso.

³⁶ ACNSAS, I-235423. 78.

³⁷ ACNSAS, I-235423. 79.

Az iratcsomót nem zárták le, mert a hónap közepén már nyomkövető jegyzőkönyv jelzi, hogy Franz Bos újra Erdélyben van.³⁸ Két ügynök is jelentett itt-létéről. „KIS” a „Casa Moca” találkozóhelyen tájékoztatta arról a Szolgálatot, hogy ezt ajánlotta: doktori vizsgáját tegyék át a következő évre, mert a 1989. esztendő elég zsúfolt. A tartótiszt pedig megjegyzésében közölte, hogy a célszemély mellé rendelt még két ügynököt („COSMA” és „DORU”).

A másik jelentést a Casa Librăria konspiratív találkozóhelyen kapta meg Ungvári alezredes 1989. április 11-én a „DOCTORANDUL” fedőnév alatt működő ügynöktől. Ebben arról jelent többek között, hogy Franz Bos április 10-én látogatta meg őt, és elmondta neki, hogy folytatni akarja doktori dolgozatának megírását. Arról is tájékoztatta a tartótisztet, hogy a célszemély június-július folyamán fog újból visszatérni tanulmányai folytatására, és közölte vele, hogy a magyarországi egyházi körök felháborodással veszik tudomásul, hogy a hollandok csak Romániába látogatnak és csak az itt élő reformátusokat támogatják. A tartótiszt ezt jegyezte a jelentés végére: az anyagot az ügynök előzetes felkészítése eredményeként kapta kézhez, és megszabta neki, hogy a továbbiakban próbálja meg kideríteni Franz Bos kapcsolatait, illetve a kapcsolatok jellegét és látogatása igazi célját.³⁹

Az ügynöki jelentések alapján a tartótiszt összesítő jelentést készített felsőbb utasításra, belefoglalva ebbe a leglényegesebb információkat, és felterjesztette azt Bukarestbe.⁴⁰

Nyomkövetés (filaj)

Franz Bos kiemelten fontos célszemély volt az ÁBSZ megítélése szerint. Ha tehát Romániába látogatott, természetesen nem úszta meg nyomkövetés nélkül. Az efféle megfigyelés csak a célszemély kapcsolatairól tár fel egy-egy részletet, de nem szolgáltat közelebbi információkat. Az ÁBSZ operatív munkát végző tisztjei egyébként nem is tekintették egyenrangú félnek a nyomkövetést végző személyt, hanem csak amolyan másodrangú kiegészítő személynek. A nyomkövetésből csupán csak érdekességképpen emelünk ki néhány sort. Arról volt szó, hogy Franz Bos komplex megfigyelésnek vetik alá. Nos, a nyomkövetésben ennek egyik fontos összetevőjét ismerhetjük fel, amelyet az ÁBSZ területi Felügyelőségének „F” (*Filaj*) szolgálata végzett. 1986. szeptember 5-e reggel 7-től másnap, szeptember 6-a éjfél utánig (0,15 percig) követték Franz Bos útját. Erre az alkalomra a nyomkövetési akció külön fedőnevet is kapott: „BUBU”.

„9 órakor BUBU, feleségével együtt, barna táskával a kezében lejött a szálloda előterébe és átmentek a vendéglőbe. Helyet foglaltak és reggelit szolgáltak fel nekik. 9,30-kor a célszemély és felesége elhagyta a vendéglőt, felesége felment a szobájukba, ő megállt a recepciónál. Itt kb. 3 percet beszélgetett a szolgálatos

³⁸ ACNSAS, I–235423. 83.

³⁹ ACNSAS, I–235423. 89.

⁴⁰ ACNSAS, I–234975. 26–33.

recepcióssal, utána ő is felment a szobába. 10 perccel később BUBU célszemély, feleségével együtt, sporttáskával a kezében lejött a szálloda előterébe és újra megállt a recepció előtt.

Ez idő alatt közelükben volt Dan Anghel, az egyik bukaresti vállalat áruátvevője-szétosztója [...], aki a NAPOCA szálló vendége. Mellettük elhaladva fejével diszkréten felénk intett, majd elhagyta a szállodát. BUBU is elhagyta a szállodát, feleségével együtt, és kb. 200 métert haladtak nevezett Dan Anghellel párhuzamosan, anélkül, hogy meg lehetett volna állapítani, beszéltek-e egyáltalán egymással, vagy nem. [...] Miután áthaladtak a Szamos hídján, a célszemély és felesége betértek a park területére, nevezett Dan Anghel pedig az Ifjúsági sétányon haladt a magyar operáig, ahol újra elhaladt a célszemély és felesége mellett. [...] 10,30-kor BUBU feleségével együtt hagyta el a CONTINENTAL szállót és betértek a mellette lévő COMRED üzletbe. 10,50-kor BUBU célszemély tele táskával hagyta el az üzletet feleségével együtt, aki áruval teletömött műanyag szatyrot vitt. Sétálást színlelve átmentek a Szabadság téren, végigmentek a Péter Groza és a Fáklya utcán, majd 11,05-kor betértek a Farkas utca 29. szám alatti épületbe. 14,20-kor, feleségével együtt elhagyta a nevezett épületet, végigmentek a Farkas utcán és betértek az utca 21. szám alatti épületébe, az időpont 14,25 volt.⁴¹

A jegyzőkönyv végére írt megjegyzés arról tájékoztat, hogy folytatódott a követés. Valóban, hiszen a kémelhárítás alkalmazottjai a vonattal történt utazás alatt is kísérik a házaspárt, és részletesen jelentenek azon személyekről, akikkel útközben kapcsolatba kerültek.⁴² Miután leszálltak a vonatról a brassói állomáson, szeptember 8-án már a Brassó megyei felügyelőség vette át és folytatta a követést.⁴³

Az ÁBSZ Kolozs megyei Felügyelőségének III. Szolgálat 1986. szeptember 25-én készített összefoglaló jelentést a több napon át végzett nyomkövetés részletes jegyzőkönyve alapján, és megküldte ezt a Belügyminisztérium III. Főosztálya (Departament) XI. szolgálatának, vagyis a kémelhárítással foglalkozó legmagasabb központi irodának. Ennek első mondata arról árulkodik, hogy a célszemély mivel is érdemelte ki ezt a megkülönböztetett figyelmet:

„Megfigyelésünk középpontjában áll Franz Bos holland állampolgár, akit adatgyűjtéssel egybekötött megfigyelés alá vontunk, mert gyanús, hogy a Holland Hírszerző Szolgálat ügynöke.”

A komplex megfigyelés több megyére terjedő méretet öltött. A kolozsvári Felügyelőséggel együttműködött Szeben, Brassó, Maros és Kovászna megye

⁴¹ ACNSAS, I-235423. 64–64 verso–65.

⁴² ACNSAS, I-235423. 66–66 verso–67.

⁴³ ACNSAS, I-235423. Az 1986. szeptember 8-án készített megfigyelési jelentésből egyértelműen kitűnik, hogy a szigorú és részletes megfigyelést a III. országos Igazgatóság helyi Felügyelősége végezte. ACNSAS, I-235423. 68.

titkosszolgálati apparátusával. A jelentés végén az ÁBSZ kolozsvári főnöke, Ioniță Nicolae ezredes, és a III. szolgálat vezetője, Vulcan Filiaș ezredes intézkedési csomagról is tájékoztatta a központi vezetést: Franz Bos kapcsolatai közül eddig még nem terjedt ki a Szolgálat figyelme a megfigyelés alatt előkerült személyekre, ezért az elkövetkezendő időszakban ezeknek adatait fogják beszerezni a megyei felügyelőségektől, és meg fogják állapítani e kapcsolatok fokoza-tait és mibenlétét.⁴⁴ A dosszié rögtön ez után következő dokumentumán, amely 11 személy adatait tartalmazza, nincs évszám, de mindenképpen az intézkedési terv megvalósulását jelzi, hiszen olyan személyekről van szó, akik közül sokan a nyomkövetésről készült jegyzőkönyvekben is szerepelnek.⁴⁵

A kémelhárítási szolgálat még két alkalommal alkalmazta a nyomkövetés módszerét, éspedig ugyanazon indoklással: titkos hírszerzés külföldnek.⁴⁶ 1989 áprilisában Franz Bos és holland társa, Van den Meet Jacob azzal a céllal jött Erdélybe, hogy Nagyszebenben és Kolozsváron gyűjtsön anyagot doktori dolgozatához. Április 11-én és 12-én kolozsvári mozgását követik nyomon folyamatosan, április 14-én pedig nagyszebeni útját.⁴⁷

Konklúziók

Az ötvenes évek kommunista pártpolitikáját hangsúlyozott szovjet orientáció jellemezte, amelynek következtében Románia önként vállalta elszigetelődését Nyugattól, még nyugati szocialista szomszédjától, Magyarországtól is. (Ez utóbbinak nem ideológiai, hanem történelmi okai voltak.) E politika következményeként jelentősen beszűkült a nyugati határforgalom. Az izoláció miatt igen megcsappant a nyugat-európai országokból érkező egyházi látogatók száma. Mivel látogatásaik alkalmiak voltak, a református egyházban nem volt szükség kiterjedt operatív megfigyelési hálózatot kiépíteni. Az első korszak ügynökei alkalomszerűen jelentettek, a hálózat tehát nem működött olyan szervezett formában, mint később, a hetvenes és az azt követő években.

Az Állambiztonsági Szolgálat 1968-ban elkezdett és hamarosan keresztülvitt átszervezése jelentős változást hozott az intézmény életében. Az ellenőrzés először átkerült a párt csúcsvezetésének hatáskörébe, majd megkaparintotta azt a kommunista párt főtitkára, Nicolae Ceaușescu. A változást hozó másik fejlődési vonal már nem politikai, hanem szakmai volt: az új pártvezér elit tisztii hálózat kialakítását kezdeményezte. Ennek következményeként fokozatosan lecserélődött a fél-analfabéta vagy csak igen alacsony szinten képzett tisztii közösség. Helyüket a főiskolák padjaiból ide csábított, diplomás személyzet foglalta el.

⁴⁴ ACNSAS, I–235423. 71–73.

⁴⁵ Dan Anghel, Köber Berthold, Sógor Gyula, Kozma András, Adorján Kálmán, Horváth Levente, Buzogány Dezső stb.

⁴⁶ ACNSAS, I–235423. 96. Ioniță Nicolae azért tartja szükségesnek a komplex megfigyelést, mivel Bukarestből azt az értesítést kapta, hogy 1989. április 9-én Franz Bos ismeretlen helyre távozott a fővárosból.

⁴⁷ ACNSAS, I–235423. 83–83 verso.

Így az ötvenes évek még igen gyakori nyílt brutalitását a kifinomultabb és diszkrétebb titkosszolgálati munkamódszer váltotta fel.

A hetvenes évek elején jelentős nyugat-európai és amerikai nyitás történt a pártvezetés legmagasabb szintjén, s ennek következtében a határok is egyre inkább megnyíltak a nyugati vendégek előtt. Az újjászervezett Szolgálat és a fellazított beutazási politika eredménye a református egyház külföldi kapcsolatainak fokozott ellenőrzésén is megmutatkozott: növekedni kezdett a részletes ügynöki jelentések száma, tehát elkezdődött az egyház szervezeten és rendszeresen működő ügynöki hálózatának kiépítése.

Az egyházakkal kapcsolatban a Szolgálatot nem a hívek és lelkészek vallásos meggyőződése érdekelte elsősorban. A Szolgálatnak adott pártdokumentumokból az derül ki, hogy az egyházakat inkább az imperialista ideológia melegágyának és fedezékének tekintették, különösen a nyugati kapcsolatokat erőteljesebben ápoló szektákat. A magyar anyanyelvű egyházakat kapcsolatba hozták a magyar nacionalizmussal, és az irredentizmus rejtekhelyeként tekintettek rájuk. Ezért kiemelt érdeklődéssel figyeltették magyarországi kapcsolatait is, mert ezeken keresztül vélték megvalósulni a nemzeti ideológia utántöltését. A felekezetek és szekták országos megfigyelésének szintjén, fontossági sorrend tekintetében, a református egyház az utolsó helyek egyikén állt, ami azt jelentette, hogy megfigyelése nem tartozott az ÁBSZ prioritásai közé; ez viszont nem jelentette azt, hogy közömbösebbek voltak irányában. Aztán az ÁBSZ a saját elképzelésének megfelelően kívánta alakítani a református egyház bel- és külpolitikáját egyaránt, akárcsak a más felekezetekét is. Erre lelkész-ügynököket vett igénybe, akik tevőlegesen részt vettek azokban az operatív akciókban, amelyeket az ÁBSZ a saját céljai elérésére kezdeményezett.

Az ÁBSZ kezdettől fogva nagy érdeklődést tanúsított a Nyugat-Európából érkezett látogatók és különösen a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben tanuló holland diákok iránt. Két igazgatóság is foglalkozott velük. Mindenekelőtt a III., kémelhárítói, illetve az I., vagyis az Általános Belföldi Hírszerzési Igazgatóság. Hírszerzői adatgyűjtéssel gyanúsították meg őket, és rájuk nézve több esetben is a szokásosnál szigorúbb, úgynevezett *komplex megfigyelést* rendeltek el. Ez az esettanulmány arra derít fényt, hogy mit jelentett valamely kiemelt személy komplex megfigyelése: az ÁBSZ sokszor igénybe vette több megye apparátusát is; bevetette a hírszerzés valamennyi ismert módszerét (telefonhallgatás és beszélgetések lehallgatása, levélelfogás, nyomkövetés, szigorított határellenőrzés). Olyan ügynököket próbált sikerrel beépíteni a kiemelt személyek környezetébe, akik igen közvetlen kapcsolatban álltak velük. A holland diákok alapos követésével egy időben az ÁBSZ megfigyelés alá veti a Protestáns Teológiai Intézet azon alkalmazottait is, akiknek kapcsolata volt a holland diákokkal. (A külföldi diákokkal, egyházakkal, intézményekkel és a külföldi vendégekkel fenntartott kapcsolat és e kapcsolat révén a külföldről érkező anyagi források monopolizálása annál visszatetszőbb egyes egyházi csoportok részéről, minél gyakrabban hangoztatott szólam az államvédelmi szervektől való határo-

zott elhatárolódás, holott a valóság az volt, hogy tagjai is a rendszer kiszolgálói, és a Titkosszolgálat sok esetben fizetett ügynökei voltak.)

Mindebből világosan meglátszik, hogy az ÁBSZ ugyanazt a módszert alkalmazta a református egyház külföldi vendégei megfigyelésére is, mint amelyet bármelyik más demokratikus ország titkosszolgálata tett. Viszont a két szolgálat között lényegi különbség állt fenn, és ez rendeltetésükből adódott: míg amazok az ország biztonságát védték, addig ez a kommunista párt hatalmi pozíciójának fenntartását szolgálta, céljainak elérését biztosította a társadalom minden egyes rétegében, tehát a református egyház amúgy autonómnak deklarált területén belül is.